

«Watan dönükliginiň» kriteriýasy näme: Ýaranjaňlykmy ýa-da galamyň mertebesine ygrarlylyk?

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler
написано kitapcy | 26 январа, 2025

"Watan dönükliginiň" kriteriýasy näme: Ýaranjaňlykmy ýa-da galamyň mertebesine ygrarlylyk? «WATAN DÖNÜKLIĞINIŇ» KRITERIÝASY NÄME: ÝARANJAŇLYKMY ÝA-DA GALAMYŇ MERTEBESINE YGRARLYLYK?

Nazym Hikmet Ran

Buharest radiosyndan eden 1961-nji ýylyň 30-njy awgustyndaky çykyşynda şeýle diýipdi:

«30-njy awgust güni biz türkleriň iň uly baýramçylygy. Men

pikir edýärim, bu diňe biziňem däl, tutuş adamzadyň baýram edip bellemäge mynasyp günü. Çünki 30-njy awgustda ilkinji gezek biz türkler keseýerli basybalyjylara, kolonialistlere, imperializme garşy ýeňiş gazanmagyň ýollaryndan birini görkezdik. Bulam kolonializme garşy eli ýaragly garpyşmagyň ýoly. Kolonializmiň hemme zada garamazdan hökman ýykylmaga degişlidigini görkezýän halklaryň birem meniň milletimdir.

Şol sebäpden hakykatdan hem bu baýram uly baýramdyr we ýene bir gezek tekrarlap aýdýaryn, diňe türk milletiniň baýramy däl, adamzadyňam baýramlarynyň biridir. Eger rugsat berseňiz, şu baýram gününde «Milli Azat-edijilik dessany» atly poemandan bir bölek okamak isleyärim».

Türkiýeli kommunistleriň köpüsi şahyry tanamazdan, hiç zat bilmezden Nazym şahyra aşyk bolşy ýaly, «nasionalizm» ideýasy bilen öňe çykanlaram ýakyndan-daşdan tanaman şahyry ýigrenýär. Ýogsam bolmasa, şol «tanamaýan» gatlagyň Nazym Hikmeti tanamak üçin iň gowy mysallardan biri Buharestden türk dilinde ýaýlyma goýberilýän «Bizim Radyo» kanalyna 1961-nji ýylyň 30-njy awgustynda beren we birnäçe gezek «biz türkler» diýýän şu reportaży hem-de zyndan okan şygrydyr.

Türkiýeden çykyp gaýdyp, Moskwa barmagynyň ikinji gününde Sowet Soýuzynyň Radio-telewideniýe boýunça döwlet ministrinden radionyň türk dilinde ýaýlyma goýberilýän bölümünde hepdelik «Nazym Hikmet programmasyny» alup barmagyna rugsat berilmegini haýyş edipdir. Emma onuň haýyşy kanagatlandyrylmansoň, türk dilinde berilýän gepleşiklere meýletin editorlyk edipdir.

Rugsat berilmezliginiň esasy sebäbi sosializmiň merkezi saýylýan ýurduň Nazym şahyrdan çekinmegidi. Hawa, onuň taýýarlajak gepleşikleriniň Anadolyda döretjek täsirinden ürküpdiler.

Otuz ýyl mundan öň iňlis imperializmini ýeňen anadolylylara «rus sosializmini» kabul etdirmegiň mümkin däldigini bilýändikleri üçin öz gepleşiklerine «millet», «türklük» ýaly düşüňjeleri öňe çykarjagyndan gaýgylanyp, Nazym şahyryň bu ýerleriň adamlaryna güýçli täsirini ýetirip bilme endişesi Moskwany aşa seresaply çemeleşmäge iterýärdi.

Muny örän gowy bilýän ABŞ bolsa Nazym Hikmete garşy «watan

dönügi kommunist» propogandasyny egsik etmedi.

Hawa, SSSR-iň içinde ýaşan ýyllary doly KGB-niň gözegçiligi astynda gezen Nazym şahyr daşary ýurda çykanda F.Adylow atly çekist polkownigi kölegesi ýaly onuň yzyndan galanokdy. Aýratynam Ýewropada türk ýaşlary bilen başy birikende eden çykyşlarynyň «milli mazmunyny» degişli ýerine şugullaýardy.

Hatda bir gezek ol Bolgariýanyň hökümetine «Siz kommunist däl, siz hakyky faşist. Türkleriň hak-hukuklaryny bereňzok» diýendigi sebäpli diňe Sofiýa bilen däl, Moskwa bilenem garşy-garşy gelipdi.

Öz ogly ýaly gowy gören we Nazym Hikmet barada dünýä derejesinde iň gowy kitaby ýazan Ekper Babaýeeiň ýekeje gezegem bolsa Türkiýä gelmegine rugsat berilmezliginiň esasy sebäbi Nazym şahyr bilen Babaýewiň arasyndaky uçursyz güýçli «türklük» baglanyşygynyň bolmagydy.

Türkiýäniň ýetişdiren ajaýyp karýeralu diplomatlaryndan, Türkiýäniň Moskwadaky adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçisi bolup işlän Halil Akynjy entek yetmişinji ýyllaryň ortasynda ýakyndan gatnaşan adamy Ekper Babaýewi premýer-ministr Bülent Ejewitiň ýany bilen prezident Fahri Korutürkiňem ýörite çakylyk ugradandygyna garamazdan Babaýewiň gaýybanasyndan ýatdan bilýän Stambul şäherine gelip görmegine rugsat edilmändir.

Halil aganyň eçilip, makala ýazmagym üçin maňa beren hatlarynyň birinde Babaýew suwara türkçesi bilen şol wagtlar Ankarada işleýän Akynja «Primakowa (*Rus gizlin döwletiniň esasy adamlaryndan bolan bu şahs 1991-1999-njy ýyllarda Russiýanyň Howpsuzlyk gullugunyň, Daşarky howpsuzlyk gullugunyň başlygy bolup işländejnsoň Daşary işler ministri, premýer-ministr ýaly wezipelerde hem işledi*) çakylyk ugratsaňyz, belkäm meniňem gelmegim aňsatlaşar» diýip ýazypdyr.

Hawa, bütin bu synanyşyklara garamazdan, Ekper Babaýew Türkiýäni görüp bilmän, 1979-njy ýylda aradan çykypdyr.

Hawa, watan hasratyny gidermek üçin Nazym şahyryňam ýüz tutan ýerleriniň başynda Baku bardy.

Onuň «Güneşi içenleriň aýdymy» atly ilkinji kitaby 1928-nji

ýylda Bakuda çap edilipdir.

Bakudaky galamdaşlary Nazym Hikmeti hiç mahalam «proletar şahyry» hökmünde garşylap bagyrlaryna basjak bolmandyr, Nazym şahyr olar üçin «gardaş türk şahyrydy».

Ine, şahyry «watan dönükliginde» aýyplap sögünýän «nasionalistler» («milliýetçiler») 1958-nji ýylda Baku uniwersiteyinde Nazym şahyra bagyşlap geçirilen şygryýet agşamy barada ýazylanlary okasynlar:

«Edebiýat fakultetiniň dekany Nazyma «türk gardaşymyz» diýip ýüzlenen bolsa, Bolgariýadan gidip Bakuda okaýan talyplary gujaklap bagryna basan Nazyk gözýaşyny saklap bilmädi».

Ondan öň 1957-nji ýylda Daşkentde eden we köpugurly derejede işçileriň hak-hukuklaryny öne sürýän çykyşyndan türkiýeli kommunistleriň näçesi habarlyka?

1958-nji ýylda Bakuwda 25 ýaşly kompozitor Arif Melikow şahyryň bolýan oteline baryp, «Siziň «Bir söýginiň kyssasy» («Bir Aşk Masalı») pýesaňyza balet ýazmak isleýärin» diýende, ýanyndakylara ýüzlenen Nazym şahyr «Bu entek ýaş, hökman ýazar» diýipdir we Melikowyň dünýä möçberinde tanaljak kompozitor bolmagynyň ýoluny açypdyr.

Türkiýe bilen birlikde dünýäniň 77 ýurdunyň teatrlarynda sahnalaşdyrylan «Muhabbet legendasy» baletiniň 1962-nji ýylda Leningradda geçirilen goýberilişine gatnaşan Nazym şahyryň gözýaşa gark bolup: «Arof bu eser hökman Türkiýede hem sahnalaşdyrylar, ýöne maňa muny görmek nesip etmez, sen görersiň» diýmegi, onuň «kommunistligini» alamatlandyryarmy ýa-da nasionalistligini?

Geçen 16-njy ýanwarda 95 ýaşyny doldurmagyna üç aý galanda aradan çykan häzirkizaman dünýä romanynyň iň uly ussatlaryndan biri Çingiz Hüseyinow ýatlamalarynda Nazym Hikmetiň 1962-nji ýylda Bakuwa gidip, dünýä poeziyasynyň seýrek zehinlerinden Mirza Ali Ekper Sabiriň doglan gününüň ýüzünji ýylyna gatnaşmagy barada aýdypdyr.

Şol günlerde Bakuwda çap edilen ýazgysynda Nazym Hikmet Sabiriň şahsynda edebiýat adamsynyň milletiň ykbalýnda oýnamaly roluny şu sözler bilen beýan edipdi:

«Sabir bize sapak almaly üç zady öwredip gitdi: erkekligi,

gahrymanlygy, gorkmazaklygy. Halky yza tesdiren hereketlere garşy barlyşyksyz göreşmehi. Azerbaýjanlylaryň Sabir ýaly şahyrynyň bolmagy ýaly ajaýyp zat ýok...»

Türkiýeli kommunistler we nasionalistler Miraz Ali Ekper Sabiri tanaýandyram öýdemok.

Emma ýokarda goşadyrnaga alyp beren sözlerimiň Nazym şahyryň nasionalistligini we Sabiriň kommunistligini, edil şolar yaly-da tersine, Sabiriň nasionalistligini we Nazymyň kommunistligini görmeleri nukdaýnazaryndan iň sagdyn mysal bolandygyna ynanýaryn.

Belkäm bu şahyrlary okandan soň internasionalizmiň nämedigini öwrenerler we Leniniň, Troskiniň, Staliniň yzyndan gitmelerini taşlap, Nazym şahyryň «Türkiýäniň işçiler synpyna salam!» şygryna, Sabiriň bolsa:

*«Kim ki, adamy söýse,
Azatlygyň aşygy şodur!
Çünki azatlygyň bar ýerinde
Adamzat bardyr!»*

– setirlerine gujak gererler.

Edil Nazym Hikmetiň 1961-nji ýylyň 30-njy awgustynda Buharest radiosynda eden çykyşy we okan şygry ýaly.

Ýene bir zadyň üstünde aýratyn durup geçmesem, Nazym şahyryň ruhuna hormatsyzlyk etdigim bolar.

Işiň iň ironiki tarapy näme, bilýäňizmi?

1987-nji ýylda Kommunistik partiýanyň bellän we biziň günlerimizde-de döwletiň maliýeleşdirýän Azerbaýjanyň Ýazyjylar soýuzynyň başlygynyň kürsüsünde 37 ýyldan gowrak wagt bäri oturyp gelen şahsyň Nazym Hikmetiň «egilmezekligini» öwmeği boldy.

«Aý, berekella!» diýeliňmi ýa?

Seretseñizläň, özi öten-geçen hökümetleriň barsynyň önünde iki bükülip egilendigine buýsanýan we häzirem ady «Ýazyjylar soýuzu» bolan edaranyň Medeniýet ministrliginiň garamagynda döwlet gaznasyndan maliýeleşdirilýändigine çigit ýaly-da utanmaýan Anar Ryzayewiň ömri öz prinsipleri ugrunda göreşde

geçen dünýä meşhur şahyryň «egilmezekligini» mysal görkezmeğine siziň pikiriňizçe näme at bermeli? At berme zerurlygynyň ýokdugyny Nazym şahyryň köpmanyly şu setirleri tassyklamaýarmy näme?

Päheý, namartaý, ýüzügara!..

Ruhuňy ýesir düşen ebeşi kimin çykarypsyň bazara,

Jelebiň ýatýan otagy ýaly edipsiň-ä kelläni...

Kurtka-penjekli ölüleriň jübüsinden çilen puluny

Satyn aldyň özüňe Şweýsar daglarynyň howasyny...

Maýis ALIZADE.

Ýekşenbe, 01.09.2024 ý. Edebi makalalar